

ДОСВІД ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ І ПІДГОТОВКИ СЕРЕДЬНОГО СТОМАТОЛОГІЧНОГО ПЕРСОНАЛУ У СВІТОВІЙ ПРАКТИЦІ: ЗУБНИЙ ГІГІЄНІСТ

Гуменюк О.М.

Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького;
Львівський медичний інститут

У статті охарактеризовано особливості впровадження фахівця «зубний гігієніст» у стоматологічній освіті та медичній практиці країн Європи та Північної Америки. Встановлено, що у стоматологічній освіті США і Канади підготовка зубного гігієніста відбувається у домедичній школі та стоматологічному коледжі на двох рівнях – ASDH та BCDN. Освітні програми диференційовані за напрямками, фахова діяльність ліцензується, але не входить у класифікатор професій. Особливості підготовки та професійні компетенції «зубного гігієніста» в країнах Євросоюзу відрізняються, їх протилежні варіанти: 1) Німеччина, де такого фахівця не готують, функції стоматологічної гігієни виконує асистент лікаря-стоматолога; 2) Нідерланди, де вони виконують навіть лікувальні процедури. Підготовка допоміжного персоналу може проходити у формі подвійної освіти (заклад – клініка), або лише в рамках формальної освіти. У 2016 році було укладено професійні стандарти зубного гігієніста. Узагальнено досвід організації освітніх програм з підготовки цього фахівця в Україні, проаналізовано завдання і спрямованість, співвідношення фахових компетентностей. Рекомендовано введення спеціалізацій (гігієніст дошкільного закладу, школи, терапевтичний фахівець у сфері менеджменту – медичний представник тощо) та подальше вдосконалення фахівця у сфері післядипломної освіти.
Ключові слова: зубний гігієніст, професійна освіта, стоматологічна освіта, освітні програми, середній стоматологічний персонал.

Постановка проблеми. Професійна освіта є важливою складовою сучасного світового освітнього простору. Її цілі, особливості організації, змістові та процесуальні характеристики визначаються не лише загальними тенденціями розвитку освітніх систем країни чи регіону. Вимоги ринку праці диктують збільшення або скорочення попиту на підготовку різних фахівців, видозмінюють їх фахові компетентності. На специфіку організації професійної освіти впливає необхідність враховувати стандарти стоматологічної допомоги та стандарти професійної діяльності основного стоматологічного персоналу, які мають свої особливості залежно від низки причин. До таких відносимо рівень організації стоматологічних послуг і рівень життя населення, наявність, або відсутність страхової медицини, входження у страховий пакет. Відповідно змістові та процесуальні особ-

ливості підготовки основного й допоміжного стоматологічного персоналу суттєво відрізняються у професійній освіті багатьох країн.

Оскільки важливою складовою стоматологічної допомоги населенню є профілактична робота, то комплексні програми профілактики стоматологічних захворювань є вагомим ділянкою професійної діяльності та медичної допомоги населенню в розвинених країнах. В країнах Європи та Північної Америки стандарти стоматологічної допомоги орієнтовані таким чином, щоб висококваліфіковані фахівці не витрачали час на процедури, які може виконувати менш кваліфікований спеціаліст. Середній стоматологічний персонал, зокрема зубний гігієніст, відноситься до групи фахівців, функції та компетентності яких розширюються одночасно із розвитком ринку стоматологічних послуг. У більшості розвинених країн саме зубний гігієніст повноцінно залучений

і виконує завдання з результативної профілактики, а частково й лікування стоматологічних захворювань, а його підготовка, професійна освіта та подальше ліцензування діяльності підлягають контролю та стандартизації не лише з боку державних структур, а й професійних асоціацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження різних аспектів фахової підготовки середнього медичного персоналу в Україні вивчала О. Борисюк, Ф. Вартанян, Н. Гаврилов, З. Гапонова, Р. Дем'янух, С. Мухіна, І. Тарновська та ін. Безпосередньо питання професійної компетентності майбутніх зубних гігієністів досліджує Д. Лисиця.

Формування змісту вищої медичної освіти, професійних стандартів, системи організації в Україні та за кордоном розглянуто у наукових дослідженнях І.О. Геленко, Б. Криштопи, Л. Ковальчука, І. Радзівєвської, Я. Цехмістера; підготовку майбутніх медиків, фундаментальні питання та технології професійної освіти аналізували М. Гжегоцький, Т. Волосовець, В. Вороненко, Б. Зіменковський, Ю. П'ятницький.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас аналіз досліджень з проблеми підготовки зубного гігієніста показує, що невирішеним залишається завдання узагальнення досвіду організації освітніх програм з підготовки цього фахівця у країнах, де вона розпочалася значно раніше, ніж в Україні, та аналіз особливостей його професійної підготовки. Зокрема, доцільно акцентувати увагу на тому співвідношенні компетентностей, що визначають готовність фахівця до роботи у команді та самостійної професійної діяльності.

Мета статті. Характеристика професійного стандарту й особливостей підготовки зубного гігієніста у країнах Європи та Північної Америки та аналіз завдань і спрямованості його професійної підготовки в Україні.

Виклад основного матеріалу Сучасні форми організації освітнього процесу в Україні визначаються законодавством України про освіту, зокрема Законом України «Про освіту» (2017). Фахівців за спеціальністю «зубний гігієніст» в Україні готують з 2006 року у дев'яти вищих медичних навчальних закладах. Крім цього фахівця до допоміжного стоматологічного персоналу відносять медичну сестру та асистента лікаря-стоматолога. Зубний гігієніст – це фахівець, основним завданням якого є здійснення профілактики стоматологічних захворювань, що включає і самостійну діяльність, зокрема професійне видалення зубних відкладень з використанням ультразвуку, скейлера, механічних інструментів, проведення таких профілактичних процедур як полірування зубів, покриття фторлаком і фторгелем, герметизація фісур та ін. Професійна підготовка такого фахівця передбачає його готовність до самостійної роботи з пацієнтом, що не характерно для інших представників допоміжного стоматологічного персоналу.

Якщо запровадження підготовки зубного гігієніста відповідало потребам сфери медичних послуг і загальним європейським стандартам, то застосування цього фахівця в Україні відбувається лише у сфері приватної стоматології, у штатний розпис державних та комунальних

клінік він не був введений. Як результат, програми профілактики стоматологічних захворювань не запроваджуються, основна діяльність основного стоматологічного персоналу спрямована на лікувальну роботу.

Подібним чином цей процес впровадження цього фахівця відбувався у США та Канаді. Так, у кінці 90-х рр. на конференції зубних гігієністів у Торонто було констатовано, що переважна більшість таких фахівців (до 90%) працює у приватній стоматології [1].

Вивчення досвіду підготовки зубного гігієніста у країнах, де вона розпочалася значно раніше, ніж в Україні та аналіз його професійної підготовки, зокрема співвідношення компетентностей, що визначають готовність фахівця до роботи у команді та самостійної професійної діяльності, дозволило встановити та узагальнити наступне.

Північноамериканський досвід підготовки зубного гігієніста. Структура медичної освіти у США і Канаді включає pre-medical school (домедична школа), medical school (медична школа), rezidenture (резидентура), nurse college (медсестринський коледж), dentiste college (стоматологічний коледж). Фахівців, яких відносять до допоміжного стоматологічного персоналу, є три – медичні сестри, асистенти лікаря-стоматолога і зубні гігієністи. З них гігієністи сьогодні відносяться до фахівців з найбільш широким спектром професійних функцій. На сьогодні у більшості штатів в їх перелік входить професійна гігієна ротової порожнини, видалення зубного каменю, полірування та відбілювання зубів, герметизація фісур та ведення медичної документації.

Професійна підготовка зубних гігієністів почалася у США ще у 20-х роках ХХ ст. Протягом ХХ ст. сфера професійної діяльності цього фахівця розширилася від права працювати лише під наглядом лікаря-стоматолога до права на самостійну практику, від підготовки на короткотермінових курсах при професійній школі до розгалужених програм бакалавра. Єдиних стандартів його підготовки не існує, ліцензії включають різний перелік функцій. Основні уточнення функцій зубного гігієніста і, відповідно, стандартів його підготовки відбулися у 80-х роках ХХ ст. Першим регіоном, що запровадив ліцензування їх діяльності та надав право самостійної практики, був штат Колорадо у 1986 році. Це дозволило суттєво знизити витрати на гігієнічні процедури, забезпечити профілактику та впровадити, як постійно чинні, програми профілактики карієсу в дитячих закладах, школах, на виробництві. У штаті Канзас (кінець 90-х років ХХ ст.) було розпочато навчання за бакалаврською освітньою програмою (BCDN), розробленою медичним коледжем університету Wichita і професійним коледжем «Школа медичних наук», яку було запропоновано визначити як мінімальну для претендування на ліцензію у штаті [6]. На початок ХХІ століття у Канаді та США перший рівень підготовки зубного гігієніста відповідає дворічному навчанню у коледжі за програмою ASDH (асоційований ступінь зубного гігієніста), який отримують після складання трьох етапів ліцензійного іспиту [1]. Таку освіту здобувають у домедичній школі або стоматологічному коледжі [2; 6]. Другий, бакалаврський рівень кваліфікації зубного гігієніста у США здобувають на

підставі бакалавра природничого коледжу або на базі першого рівня гігієніста. В окремих штатах для вступу необхідно мати ще ліцензію на практику зубного гігієніста [6]. Найбільш поширеними в коледжах є програми підготовки гігієніста-терапевта (працює самостійно, або у команді лікаря-стоматолога терапевтичного профілю, має право надавати деякі лікувальні та терапевтичні послуги); гігієніста медичного вихователя (працює самостійно у медичних закладах, освітніх установах, громадських, державних чи приватних профілактичних програмах); менеджера (працює у клініках з різними формами власності, фармацевтичних компаніях тощо як менеджер та маркетолог з організації реклами та збуту стоматологічно орієнтованих товарів та послуг); освітньо-наукові програми в галузі стоматологічної гігієни; юридично-освітні програми соціально орієнтовані (захисник прав споживача стоматологічних послуг); біокомунікатор (діяльність у сфері лобювання професійного й медичного законодавства та налагодження відповідної взаємодії державних і недержавних структур). Як і решта освітніх програм американських та канадських коледжів програми підготовки зубного гігієніста продовжують диференціювання відповідно до запитів безпосереднього споживача – студента, та опосередкованого – сфери стоматологічних послуг. Над їх удосконаленням працюють професійні асоціації. Особливий акцент відводиться програмам, що орієнтовані на сферу громадського здоров'я та формування у студентів соціальних компетентностей.

Західноєвропейський досвід підготовки зубного гігієніста доцільно розглянути за країнами, які мають більш виражені особливості організації відповідних освітніх програм.

Німеччина, на відміну від Канади та США, з 1995 року використовує Державний стандарт професії зубний гігієніст, тобто трактує цю діяльність як таку, що має характеристики професії. На сьогодні ця кваліфікація здобувається шляхом подвійної (дуальної) освіти почергово у професійному училищі та стоматологічній клініці, термін навчання 3 роки. У Польщі підготовка зубного гігієніста розпочалася у 70-х роках ХХ ст. [3]. Навчання на дворічних освітніх програмах у медичних професійних школах завершувалося отриманням асоційованого ступеня і можливістю працювати у команді лікаря-стоматолога, як його помічник. Проблеми з працевлаштуванням частково були вирішені у середині 90-х років, коли у Польщі було започатковано державні програми профілактики стоматологічних захворювань. У роботах польського дослідника З. Янчука було проаналізовано систему фахових компетенцій зубного гігієніста і схарактеризовано його професійні функції як самостійного ліцензованого фахівця, так і члена стоматологічної команди [4; 5]. З 1997 року функціонує Польське товариство стоматологічних гігієністів. На даний час трирічні програми підготовки гігієністів за спеціальністю «стоматологічна профілактика» завершуються ліценціатом, при їх підготовці використовуються стандарти Американської стоматологічної асоціації (American Dental Association).

Професійна підготовка і функціональні обов'язки зубного гігієніста постійно перебувають у центрі уваги ключових європейських стоматологічних

організацій до яких відносяться Європейська регіональна організація Всесвітньої федерації стоматологів (ERO-FDI) і Ради Європейських Стоматологів (Council of European Dentists – CED), – діяльність яких спрямована на узгодження й розвиток стандартів стоматологічної допомоги та професійної практики в країнах ЄС та моніторинг відповідності освітніх програм підготовки щодо функціональних обов'язків ліцензованих працівників. У 2015 році на замовлення CED було проведено опитування, метою якого було з'ясувати специфіку і відмінності у трактуванні меж сфери професійної компетентності зубного гігієніста, в якому взяли участь респонденти з 21 країни [8].

Коротко проаналізуємо результати, отримані у процесі опитування, важливі з огляду на мету дослідження. Такі країни як Австрія, Болгарія, Кіпр, Греція не мають державних стандартів, а відповідно й програм підготовки зубного гігієніста, його компетентності виконує асистент лікаря-стоматолога. А отже, сфера профілактичної діяльності та програм профілактики стоматологічних захворювань не є виокремленою з загальної сфери стоматологічної допомоги. Таким чином, можемо провести паралелі з Україною – відсутність фахівця-гігієніста, що має право на самостійну практику, ще не означає, що первинна ланка стоматологічної допомоги населенню не може бути налагодженою.

У більшості країн Євросоюзу, де є професійна кваліфікація «зубний гігієніст», фахівець працює як член стоматологічної команди, лише шість країн надають ліцензії на самостійну практику. Це стосується державної та приватної медицини. Серед них Чехія, Данія, Швеція, Норвегія, Швейцарія, Фінляндія. У Чехії гігієніст стоматологічний є самостійним фахівцем, який працює у закладі освіти. Професійні функції гігієніста у названих країнах включають компетенції фахівця із «проведення стоматологічної профілактики, гігієнічного навчання, професійної гігієни порожнини рота, аплікаційні профілактичні методи, ведення документації, тимчасове пломбування й видалення тимчасових пломб, проведення обстеження на рентгені, введення анестезії, а також фіксація зубних конструкцій. У Фінляндії, окрім цих дій, гігієністи можуть також виконувати ортодонтичні роботи, з дозволу стоматолога, у Нідерландах препарують порожнини при початковому карієсі. У Данії закон дозволяє їм делегувати всі види робіт, які виконуються під керівництвом або за письмовою вказівкою лікаря-стоматолога» [8].

Констатування того, що сфера компетентності зубних гігієністів так істотно відрізняється в різних країнах, спонукало ERO-FDI виступити з ініціативою – розробити професійний стандарт «зубного гігієніста». Стандарт був прийнятий у 2016 році. Основні зміни полягають у тому, що підготовка зубних гігієністів складається з обов'язкового навчання в закладах формальної освіти (відповідно до країни) та річного стажування як асистента лікаря-стоматолога, мінімальне навантаження 300 годин. Координатори такої післядипломної освіти є особи з досвідом викладанням в медичній і професійній стоматологічній сфері. Навчання закінчується теоретичним і практичним іспитом, прийнятим екзаменаційною комісією. Завершення такого циклу навчання дає дозвіл на роботу як в державній,

так і приватній стоматологічній практиці, але тільки під наглядом лікаря-стоматолога. Зубні гігієністи не мають необхідних повноважень, щоб ставити повний діагноз. Підвищення кваліфікації гігієніста, як і всі медичні працівники, повинен проходити протягом усього часу професійної діяльності відповідно до вимог країни.

Узагальнюючи регулювання загальноєвропейського професійного стандарту «зубного гігієніста» відмітимо кілька особливостей. Урегулювання здійснювалося не з ініціативи самих фахівців, чи освітніх структур, а з ініціативи та за участю представників основного стоматологічного персоналу. Найбільш чітко структуровано стандарт підготовки, відповідно до типового в медичних закладах освіти. Теоретичне навчання, тривале стажування, обов'язкова післядипломна освіта. Це гарантує мобільність фахівця в межах Євросоюзу. Оскільки ліцензії на діяльність зубний гігієніст отримує відповідно до країни працевлаштування, то питання його функціональних обов'язків відбувається вже в умовах післядипломної освіти.

Висновки і пропозиції. Таким чином, узагальнюючи досвід організації освітніх програм з підготовки зубного гігієніста в Північній Америці та Європі й порівнявши його з практикою підготовки такого фахівця в Україні, можна ствердити, що спрямованості та завдання його професійної підготовки, співвідношення фахових компетентностей, що визначають готовність зубного гігієніста до роботи у команді та самостійної професійної діяльності, сформовані не на користь автономної роботи. Водночас, наявність освітньо-професійної програми підготовки, яка триває три роки, використання фахівця у сфері приватної стоматології є позитивним результатом, який досягнуто за порівняно короткий час – з 2006 року. Найбільш оптимальним варіантом розвитку освітньо-професійних програм вважаємо введення спеціалізацій (гігієніст дошкільного (шкільного) заклад освіти, терапевтичний, фахівець у сфері менеджменту – медичний представник тощо) та подальше вдосконалення фахівця у сфері післядипломної освіти.

Список літератури:

1. Comprehensive Dental Hygiene Care / The C.V. Mosby Company. – St. Louis, Baltimore, Philadelphia, Toronto. – 1989. – P. 8-12.
2. Dental Hygiene Program. – Toronto, 1966. – 180 p.
3. Janczuk Z. Czy skuteczny jest program codziennego nadzorowanego szczeczkowania zębów przez dzieci w przedszkolach // Kwartalnik «Higienistka Stomatologiczna». – 1998. – № 1. – P. 10-12.
4. Janczuk Z. Srodki I sposoby utrzymania higieny przestreni miedzyzebowej // Kwartalnik «Higienistka Stomatologiczna». – 1997. – № 4. – P. 15-16.
5. Janczuk Z. Opotrzebie I mozliwosci niechirurgiczega zapalenia przyzebna // Kwartalnik «Higienistka Stomatologiczna». – 1998. – № 43 – P. 8.
6. Proposed Bachelor of Science in Dental Hygiene Degree Competition Program. Department of Dental Hygiene School of Health Science. Collage of Health Professions Wichita State University, 1997. – 20 p.
7. University of Alberta. Faculty Dentistry. Division of Dental Hygiene. 1993-1994. – 6 p.
8. Śpiałek Anna, Lella Anna. Kompetencje higienistki stomatologicznej w UE (2016). Електронний ресурс. – Режим доступу: gazetalekarska.pl/?p=21193.

Гуменюк О.М.

Львовский национальный медицинский университет имени Данила Галицкого;
Львовский медицинский институт

ОПЫТ ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО ОБРАЗОВАНИЯ И ПОДГОТОВКИ СРЕДНЕГО СТОМАТОЛОГИЧЕСКОГО ПЕРСОНАЛА В МИРОВОЙ ПРАКТИКЕ: ЗУБНОЙ ГИГИЕНИСТ

Аннотация

В статье охарактеризованы особенности внедрения специалиста «зубной гигиенист» в стоматологической образовании и медицинской практике стран Европы и Северной Америки. Установлено, что в стоматологической образовании США и Канады подготовка зубного гигиениста происходит в домедицинской школе и стоматологическом колледже на двух уровнях – ASDH и BCDN. Образовательные программы дифференцированные по направлениям, профессиональная деятельность лицензируется, но не входит в классификатор профессий. Особенности подготовки и профессиональные компетенции «зубной гигиениста» в странах Евросоюза отличаются, их противоположные варианты: 1) Германия, где такого специалиста не готовят, функции стоматологической гигиены выполняет ассистент врача-стоматолога; 2) Нидерланды, где они выполняют даже лечебные процедуры. Подготовка вспомогательного персонала может проходить в форме двойного образования (учреждение – клиника) или только в рамках формального образования. В 2016 году было заключено профессиональные стандарты зубного гигиениста. Обобщен опыт организации образовательных программ по подготовке этого специалиста, в Украине, проанализированы задачи и направленность, соотношение профессиональных компетенций. Рекомендовано введение специализаций (гигиенист дошкольного учреждения, школы, терапевтический специалист в области менеджмента – медицинский представитель и т.д.) и дальнейшее совершенствование специалиста в сфере последипломного образования.

Ключевые слова: зубной гигиенист, профессиональное образование, стоматологическое образование, образовательные программы, средний стоматологический персонал.

Humenyuk O.M.

Danylo Halytsky L'viv National Medical University;
L'viv Medical Institute

EXPERIENCE OF PROFESSIONAL EDUCATION AND TRAINING OF MIDDLE STOMATOLOGICAL PERSONNEL IN WORLD PRACTICE: DENTAL HYGIENIST

Summary

The article describes the peculiarities of introducing a “dental hygienist” specialist in dental education and medical practice in the countries of Europe and North America. It has been defined that in dental education in the USA and Canada, the dental hygienist is trained in the pre-school and dental college on two levels – Associate Degree (ASDH) and Bachelor (BCDN). Educational programs are differentiated, professional activity is licensed, but not included in the classifier of professions. The features of training and professional competence of dental hygienists in the European Union are different, their opposite variants represent: 1) Germany, where such specialist is not trained, the functions of dental hygiene is performed by a dentist's assistants; 2) The Netherlands, where they perform even medical procedures. The training of auxiliary staff can take the form of dual education (institution-clinic), or only through formal education. In 2016, professional standards for dental hygienists were concluded. The experience of organizing educational programs for the training of this specialist in Ukraine is generalized, and the tasks and directions of his professional training, the correlation of professional competencies are analyzed. The introduction of specialization (hygienist of a preschool/school institution, a therapeutic specialist in the field of management – a medical representative, etc.) and the further improvement of a specialist in the field of postgraduate education.

Keywords: dental hygienist, vocational education, dental education, educational programs, middle dental staff.